

Тамара КОНОВАРТ (Львів)

ІВАН ФРАНКО ПРО ДМИТРА БОРТНЯНСЬКОГО

Понад 100 років тому мистецький журнал «Артистичний вістник» опублікував статтю Івана Франка «Думки профана на музикальні теми». У ній ідеться про духовну музику Дмитра Бортнянського. Творчість цього видатного композитора набувала в Галичині щораз більшої популярності. Його духовні концерти викликали захоплення композиторів, хорові колективи вважали за честь взяти доступні їм композиції у свій репертуар, преса схвально відгукувалася майже на кожне виконання. Поява ж статті І. Франка несподівано збурила вже усталену музично-громадську думку. Допускаючи, що його міркування можуть бути «хибні», І. Франко пропонує розглянути проблему в зовсім іншому ракурсі, а саме: 1) який вплив може мати захоплення музикою Д. Бортнянського на молодих галицьких композиторів; 2) чи доцільне залучення хорових концертів Д. Бортнянського до богослужіння греко-католицької Церкви. Вони «не відповідні духові східної церкви», як стверджує автор, наводячи на захист своїх переконань певну аргументацію. Звідси рішучий і несподіваний висновок: «Геть від Бортнянського!» Уже сама назва публікації, у якій автор застерігає, що вважає себе «профаном» у цій сфері, передбачає, а навіть провокує музикантів-професіоналів до широкого обговорення запропонованої теми. Незважаючи на столітню давнину, заклик «Геть від Бортнянського!» залишається контroversійним і сьогодні, а тому пропонуємо Шановному Читачеві ознайомитися зі статтею І. Франка та самому судити, наскільки переконлива її аргументація.

ДУМКИ ПРОФАНА НА МУЗИКАЛЬНІ ТЕМИ¹

Користуючися заявою редакції, що вона готова допустити до голосу «всіх любителів штуки», прошу ласкавої гостинності для деяких своїх думок з обсягу нашої музики. Не перечу, я в музиці профан, спеціально в теорії не пішов далі поза азбуку, хоча пробував дещо троха роздивитися в її історії. Але я — часть публіки, що слухає продукції наших музиків та «Боянів», відносить із них деякі вражіння, і як чоловік, привиклий аналізувати свої

¹ Текст подається за першодруком: Ів. Франко. Думки профана на музикальні теми // *Артистичний вістник* (1905/5, трав.) 56–57.

вразіння, і на тім полі маю вироблені деякі думки. Може вони хибні, в такому разі мило мені буде, коли фахові люди спростують їх. Та нема такої хибної думки, коли вона справді думка оперта на фактах, а не пуста фраза, яка б не могла тямучого, фахово підготованого чоловіка спонукати до дальшого думання, до дослідів та критики.

Почну від поміщеної в ч. 1 статті д. Н. Вахнянина про Бортнянського та Палестріну. Гарна стаття, нема що казати. Та все-таки найважливішого, чого я ждав від неї, я в ній не вичитав. Бортнянський був українець — чим же зв'язана його музика з Україною? Що свого, українського, вніс він у ті західні, італійські форми, перейняті ним від венецьких та римських маєстрів? Д. Вахнянин цитує дві характеристики композицій Бортнянського: одну А. Ф. Львова, яка мені видається досить фразеологічною, не дає ніякого поняття про характер музики Бортнянського і говорить більше про те, чого Бортнянський уникав, ніж про те, що властиво він зробив, — а друга Берліоза, від якого годі було й ждати підхоплення національної фізіономії Бортнянського.

Наскільки мені відомі композиції Бортнянського (тут, очевидно, я можу дуже помилятися, бо знаю їх дуже мало), то в його музиці дуже мало національної закраски. Хіба може його замилювання до мінорних тонацій, ота безмежна мелянхолія, що лине особливо з його покутних псалмів, — хіба се відгуки української душі та української народної пісні. І тут він, здається, стоїть у суперечності з італійською церковною музикою, що любується в мажорних (Dur) тонаціях. Зрештою, щодо композиційної техніки Бортнянський наскрізь західник і порвав усякі зв'язки з церковною музикою східної церкви і спеціально з тою її відміною, яка протягом XVI–XVIII віків витворилася була по українських містах.

Піду ще далі і скажу, що Бортнянський порвав також і з духом східної церкви взагалі. Його композиції — *релігійні*, проняті глибоким релігійним духом і гідно можуть стояти обік найкращих західних композицій на органи та оркестри, але вони зовсім *не церковні*, не відповідні духові східної церкви.

Кілька уваг вияснить сю думку. В західній церкві панування латинської мови в богослуженні серед варварських, кельтських та германських народів здавна утвердило прірву між самим актом богослуження і вірною громадою, присутньою в церкві. Не розуміючи мови молитов і респонзорій, вірна громада не могла слідити за ходом літургійної драми і для того духовні здавна придумували різні способи, чим би зайняти її слух. Се була причина заведення органів і інструментальної музики в костелах. Резигнуючи з піднесення ума громади до слідження за літургією, латинська церков силкується при помочі органів і музики збудити загальний, хоч і не ясний *релігійний настрій* у своєї громади.

Грецька церков, а далі її слов'янські та орієнтальні парости пішли іншим шляхом. Допускаючи національні мови до богослуження, украшуєчи його текст виривками та канонами чільних поетів, вона силкується зробити хід богослуження доступним усій громаді. І всю громаду кличе до участі в богослуженні, заставляє виспівувати респонзорії і ширші пісні (Святий боже, Єдинородний Сине, Іже Херувими і т. і.). Відповідно до сього характеру нашого богослуження мусять і ті церковні пісні мати якнайпростіші, хоральні мелодії, щоб уся громада, по слуху, з невеличким засобом пам'яті могла повторяти їх. У нашій церкві громада вірних мовчить лише тоді, коли чути голос священника, зрештою повинна все співати. А композиції Бортнянського на сю потребу нашої церкви не звертають ніякої уваги. Се твори наскрізь штучні, концерти, а не хорали, твори, в яких слова аж надто часто в хроматизмі голосів губляться і тонуть для слуху і визначаються хіба в солях. Слухаючи їх, уся громада, неналежна до хору співаків, мусить мовчати — зовсім навпаки духові нашої церкви.

Можна дуже хвалити композиції Бортнянського, та все те будуть похвали з погляду концертної естради. Для церкви вони не відповідні, замало мають простоти і співності. Наші селяни, яким трапляється нераз чути деякі композиції Бортнянського, співані захожими студентськими хорами під час богослуження, бачать у них попросту профанацію богослуження, щось зовсім недолadne і несуразне. «Так якось не можуть усі зійтись на одно, один вихапується поперед інших, а потім усі одного лишают самого, потім зроблять гармідер, що нічого не розбереш, а нарешті врубають, мов сокирою — ні, в церкві так не годиться». Такі голоси чув я не раз із уст селян і їх, певно, могли би почути й наші співаки, коли б мали вуха, здібні до слухання голосу природного чуття.

І тут я дійшов до головного, що мені лежить на серці. Спеціально у нас, у Галичині, Бортнянський зробився злим демоном нашої музики. Він заслони́в собою нашим композиторам увесь світ, відучив їх чути голоси природи, зашпунтував їх вуха на чари нашої народної пісні, накинув усій нашій музиці шаблонний, не національний і неприродний характер. Кожного постороннього знавця — будь він Ніщинський чи Лисенко — вражає се від першого разу. Я мав нагоду прислухуватися, як наші наймолодші композитори, навіть такі талановиті, як Остап Нижанківський і Філарет Колесса, надармо силкуються вибитися з-під фатального впливу Бортнянського. І для того я закінчив би ці свої уваги голосним окриком — бажалось би, щоб в інтересі розвою нашої музики його повторили зі мною якнайширші круги боянів і композиторів: Los von Bortnianskij!²

Ів. Франко

² Геть від Бортнянського! (нім.) — Ред.